

تقریرات دروس خارج فقه

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسین طباطبائی یزدی (دامت برکاته)

سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴

جلسه ی چهل و نهم؛ شنبه ۱۳۹۴/۱۱/۱۰

رضایت متأخر آیا کاشف است یا ناقل؟

آخرین مسأله ای که در بحث عقد اِکراهی مطرح می شود این است که رضایت متأخر، آیا کاشف می باشد یا ناقل؟

اگر رضایت کاشف باشد به این معناست که از همان ابتدای تحقق عقد، نقل و انتقال محقق شده و رضایت فقط کاشف از تحقق نقل و انتقال از آن زمان می باشد. و اگر رضایت ناقل باشد به این معناست که از حین تحقق رضا، نقل و انتقال محقق شده است.

مبحث اصلی که این مسأله در آن مطرح می شود، بحث بیع فضولی است که این شاء الله به طور مفصل آن جا بررسی خواهد شد. عمده مطلبی که شیخ رحمته الله علیه اینجا در صدد آن هستند این است که مقتضای اصل اولی یعنی قاعده ی اولیه - اعم از اصل عملی، عموماً و اعتبارات اولیه؛ نه خصوص اصل عملی - کاشف بودن اجازه است یا ناقل بودن آن.

مرحوم شیخ رحمته الله علیه^۱ در ابتدا می فرماید: مقتضای اصل عملی یعنی استصحاب، [و نیز مقتضای حدیث «لا

۱. کتاب المکاسب، ج ۳، ص ۳۳۵:

بقی الکلام فی أن الرضا المتأخر ناقل أو کاشف؟

مقتضى الأصل و عدم حدوث حل مال الغير إلا عن طيب نفسه هو الأول، إلا أن الأقوى بحسب الأدلة الثقلية هو الثاني، كما سيجيء في مسألة الفضولي.

و ربما يدعى: أن مقتضى الأصل هنا و في الفضولي هو الكشف؛ لأن مقتضى الرضا بالعقد السابق هو الرضا بما أفاده من نقل الملك حين صدوره، فإمضاء الشارع للرضا بهذا المعنى و هو النقل من حين العقد و ترتب الآثار عليه لا يكون إلا بالحكم بحصول الملك في زمان النقل.

یحل مال إمرء مسلم إلا بطیبة نفسه»[ناقلیت اجازه است. این که مقتضای اصل عملی در این مبحث - و نیز در مبحث بیع فضولی - ناقلیت اجازه است، به این خاطر است که اگر قبل از تحقق رضا شک کردیم که آیا نقل و انتقالی اتفاق افتاده است یا نه، استصحاب عدم تحقق نقل و انتقال جاری است.

کاشف بودن اجازه در نظر بعض اعلام و مناقشه‌ی شیخ رحمته در آن

مرحوم شیخ رحمته سپس از بعضی - لعل صاحب جواهر رحمته^۲ - نقل می‌کند که قائلند مقتضای اصل؛ یعنی مقتضای قواعد اولیه^۳ نه خصوص اصل عملی، کاشفیت اجازه است، هم در این مبحث و هم در بحث بیع

۲. برخی گفته‌اند مراد شیخ رحمته از «ربما يدعی»، صاحب جواهر رحمته است با نظر به مجموع کلماتش؛ [زیرا ایشان در بحث بیع فضولی تصریح می‌کند که اجازه، کاشف است* و بیع مکروه را هم بارها گفته که مانند فضولی است** در نتیجه اجازه در بیع مکروه هم باید کاشف باشد].
* جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲۲، ص ۲۸۵:

ثم ان الأقوی کون الإجازة المتعقبه للعقد و غیره مما يعتبر فی الصحة کاشفة، وفاقا لصريح الشهيدین و غیرهما بل فی الرياض أنه الأشهر كما عن مجمع البرهان فذهب الأكثر لأنها رضی بمقتضى العقد الذی هو النقل حینه، بل هی فی الحقیقة رضا برضا الفضولی الذی کان مقارنا للعقد، فینکشف حینئذ بذلک کون العقد تام الشرائط غیر متوقف حینئذ تأثیره علی شیء آخر، إذ المالك لم یصدر منه إلا الرضا بما وقع من العقد الدال علی رضا العاقد بنقل المال بما صدر منه من العقد حینه، و بدلیل مشروعیة الفضولی الذی قد عرفته سابقا صار لفظ الفضولی الدال علی رضاه بذلک، کلفظه نفسه الدال علی ذلک، فهو حینئذ کالوکیل.

** جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، ج ۲۲، ص ۲۶۹:

و علی کل حال فحیث یكون کالفضولی یجب انتظار غیر المجبور، و لیس له الفسخ قبل فسخ المجبور، و إن کان ربما یتوهم کون ذلک مخالفا لظاهر الشریعة، و لو حصل الرضا بعد العقد بلا فصل، فلا إشکال علی القول بالصحة.

البته بعضی از معاصرین هم قائل شده‌اند که مقتضای اصل اولی، کاشفیت اجازه است، از جمله محقق نائینی و سید خوی رحمته.

✓ المكاسب و البیع (للمیرزا النائینی)، ج ۱، ص ۴۷۴:

المقام الثانی فی ان الرضا فی عقد المکره هل هو کاشف أو ناقل، و فیه (وجهان) أقواهما الأول، و ذلک لدلالة ما یدل علی کاشفیة الإجازة فی باب الفضولی علی کاشفیة الرضا أيضا، و ذلک لا لأجل مقایسة عقد المکره بالفضولی حتی یقال بأنه قیاس. بل لأن الأحکام الثابتة فی باب المعاملات علی أقسام (فمنها) ما تكون ثابتة لها بما هی عقد أو إیقاع، بلا دخل لعنوان المعاوضة فی ثبوتها (و منها) ما تكون ثابتة لخصوص البیع مثلا و المستفاد مما دل علی کاشفیة الإجازة فی باب الفضولی هو ان الإجازة بما هی إجازة لا انها بما هی إجازة للعقد الفضولی کاشفة، و کذا ما دل علی نفوذ بیع المال الزکوی إذا أدى المالك زکوته بعد البیع من غیر عین الزکوی فإنه أيضا یدل علی ان الأمر المتأخر کاشف عن صحة الأمر المتقدم لا بما هو بیع، و هذا هو المراد بقول المصنف قده الا ان الأقوی بحسب الأدلة التقلیة هو الثانی.

✓ مصباح الفقاهة (المکاسب)، ج ۳، ص ۳۳۹:

و الصحیح: هو القول بالکشف فی کلا المقامین، و ذلک لأن الإجازة و ان كانت متأخرة عن العقد، الا أنها متعلقة بالعقد، و إمضاء له، و لازم ذلک هو الحكم بتأثیره من أول الأمر، و سیأتی توضیح ذلک فی بحث البیع الفضولی.

و نزید علی ذلک فی المقام بأن مقتضى العمومات و الإطلاقات هو صحة العقد، و تأثیره من حین حدوثه. لکن حدیث الرفع و غیره دل علی اعتبار الرضاء الأعم من المقارن و المتأخر فی ذلک. و مقتضى الجمع بینهما هو الحكم بالصحة و ترتب الأثر علیه من أول الأمر.

۳. حاشیة المكاسب (للایروانی)، ج ۱، ص ۱۱۵:

فضولي. به این بیان که گفته‌اند اگر بایع عقدی بخواند و مشتری بعداً راضی به عقد سابق شود، مقتضای رضایت مشتری به عقد سابق این است که مشتری راضی به آن چیزی باشد که بایع ایجاب کرده است؛ یعنی رضایت به نقل و انتقال ملک از حین صدور عقد. شارع مقدس هم این رضایت مشتری را امضاء کرده است و مقتضای امضای این رضایت توسط شارع و ترتیب آثار بر عقد، نیست مگر حکم به حصول ملک از حین صدور عقد، و این معنای کاشف بودن اجازه است. پس نقل و انتقال من حین صدور عقد محقق می‌شود اما در مثل ما نحن فیه و بیع فضولی منوط به این است که حداقل در آینده رضایتی ملحق به عقد شود.

البته این که بعضی قائل شده‌اند مقتضای قواعد اولیه ناقلیت اجازه است، این با صرف نظر از روایات خاصه است؛ چراکه لعل کسی بگوید^۴ هر چند مقتضای قواعد اولیه ناقلیت اجازه است، اما با توجه به بعضی روایات خاصه از جمله روایت ابو عبیده الحذاء^۵ و احياناً روایت محمد بن قیس^۶، از مقتضای این قواعد

قوله قدس سره و ربما يدعى أن مقتضى الأصل هنا

هذا الذي أفاده ليس بيانا لأصل عملي بل تقرير لما يقتضيه الدليل الاجتهادي أعني ما دلّ على إمضاء الشارع لرضي المكره بعد البناء على مقدمتين الأولى كون مفاد العقد النقل من الحين الثانية كون الإجازة رضى بالعقد بتمام مؤداه و لا سبيل إلى المناقشة فى المقدّمة الأولى و إن ناقش فيها المصنّف و سببها إنما السبيل إلى المناقشة فى المقدّمة الثانية فإنما يمنع أن معنى الإجازة هو الرضى بالعقد من الأصل بل هى رضى به من الحين و نحوها القبول بالنسبة إلى الإيجاب و يقابلها الفسخ الذى هو حلّ له من الحين فالعاقده و إن نقل المال من حين العقد لكن المجيز يجيزه من الآن و ليس أثر إمضاء هذه الإجازة إلّا وقوع النقل من الحين و من حيثما أجزى و الفساد ممّا قبل ذلك هذا مع أنه لا دليل يدلّ على إمضاء الشارع لإجازة المكره حتى يتمّ القول بالكشف بعد تينك المقدّمات و إنما قلنا بذلك تمسكاً بإطلاقات المعاملات بعد كون المتيقن من التخصيص هو عقد لم يقارنه الرضى و لا لحقه فإن كان المراد من دليل إمضاء الشارع لإجازة المكره هو هذه الإطلاقات فيرجع إلى التمسك بالإطلاقات الذى ذكره و لا يكون وجهاً على حدة و معلوم أن الإطلاقات مقتضاها الكشف بلا توقّف على تينك المقدّمات.

۴. كتاب المكاسب (للشيخ الأنصارى، ط - الحديث)، ج ۳، ص ۳۳۵.

بقی الکلام فى أنّ الرضا المتأخّر ناقلٌ أو كاشفٌ؟ مقتضى الأصل و عدم حدوث حلّ مال الغير إلّا عن طيب نفسه هو الأوّل، إلّا أنّ الأقوى بحسب الأدلّة النقلية هو الثانى، كما سيجىء فى مسألة الفضولى.

✓ همان، ص ۴۰۹.

هذا بحسب القواعد و العمومات، و أمّا الأخبار، فالظاهر من صحيحة محمد بن قيس: الكشف كما صرح به فى الدروس و كذا الأخبار التى بعدها، لكن لا ظهور فيها للكشف بالمعنى المشهور، فتحتمل الكشف الحكيمى. نعم، صحيحة أبى عبيدة الواردة فى تزويج الصغيرين فضولاً، الآمرة بعزل الميراث من الزوج المدرك الذى أجاز فمات، للزوجة الغير المدركة حتى تدرك و تحلف ظاهرة فى قول الكشف؛ إذ لو كان مال الميت قبل إجازة الزوجة باقية على ملك سائر الورثة، كان العزل مخالفاً لقاعدة «تسلط الناس على أموالهم»، فإطلاق الحكم بالعزل منضمّاً إلى عموم «الناس مسلطون على أموالهم» يفيد أنّ العزل لاحتمال كون الزوجة الغير المدركة وارثة فى الواقع، فكأنه احتياط فى الأموال قد غلبه الشارع على أصالة عدم الإجازة، كعزل نصيب الحمل و جعله أكثر ما يُحتمل.

۵. وسائل الشريعة، ج ۲۱، كتاب النكاح، أبواب المهور، باب ۵۸، ح ۲، ص ۳۲۶ و الكافي، ج ۵، ص ۴۰۱.

اوليه خارج شده و قائل به کاشفیت اجازة می شویم. کما این که بعید نیست ما نیز با توضیحی که خواهیم داد قائل به این مطلب شویم.

به هر حال مرحوم شیخ^۷ در این کلام که مقتضای قواعد اولیه، کاشفیت اجازة است، مناقشه کرده و می فرماید: قوام این استدلال به آن است که در عقد سابق، «زمان» نهفته باشد؛ یعنی عقد، دال بر نقل و انتقال من حین الانشاء باشد، در حالی که در عقد که مرکب از ایجاب و قبول است، اصلاً «زمان» نهفته نیست - نه در ایجاب، نه در قبول و نه در مجموع ایجاب و قبول - بلکه مفاد عقد سابق، نفس نقل و انتقال است. و

و عَنْهُ [مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى] عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ ابْنِ رَبَّابٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ الْخُدَّاءِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ غُلَامٍ وَ جَارِيَةٍ زَوْجَهُمَا وَلِيَانٍ لَهُمَا يَعْنِي غَيْرَ الْأَبِ وَ هُمَا غَيْرُ مُدْرِكَيْنِ فَقَالَ: النَّكَاحُ جَائِزٌ وَ أَتُهُمَا أَدْرَكَ كَانَ عَلَى الْخِيَارِ وَ إِنْ مَاتَا قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَ فَلَا مِيرَاثَ بَيْنَهُمَا وَ لَا مَهْرَ إِلَيَّ أَنْ قَالَ: فَإِنْ كَانَ الرَّجُلُ الَّذِي أَدْرَكَ قَبْلَ الْجَارِيَةِ وَ رَضِيَ بِالنَّكَاحِ ثُمَّ مَاتَ قَبْلَ أَنْ تُدْرِكَ الْجَارِيَةُ أَوْ تَرْتُهُ قَالَ نَعَمْ يُغْرَلُ مِيرَاثُهَا مِنْهُ حَتَّى تُدْرِكَ فَتَحْلِفُ بِاللَّهِ مَا دَعَاها إِلَى أَخْذِ الْمِيرَاثِ إِلَّا الرِّضَا بِالتَّرْوِيجِ ثُمَّ يُدْفَعُ إِلَيْهَا الْمِيرَاثُ وَ نِصْفُ الْمَهْرِ الْحَدِيثِ.

۶. همان، ابواب نکاح العیید، باب ۸۸، ح ۱، ص ۲۰۳؛ تهذیب الاحکام، ج ۷، ص ۴۸۸ و الاستبصار، ج ۳، ص ۲۰۵:

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَالٍ عَنْ سِنْدِيٍّ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: قَضَى فِي وَليدَةٍ بَاعَهَا ابْنُ سَيِّدِهَا وَ أَبُوهُ غَائِبٌ فَاشْتَرَاهَا رَجُلٌ فَوَلَدَتْ مِنْهُ غُلَاماً ثُمَّ قَدِمَ سَيِّدُهَا الْأَوَّلُ فَخَاصَمَ سَيِّدَهَا الْأَخِيرَ فَقَالَ هَذِهِ وَليدَتِي بَاعَهَا ابْنِي بغيرِ إِذْنِي فَقَالَ: خُذْ وَليدَتَكَ وَ ابْنَهَا فَنَاشِدُهُ الْمُشْتَرِي فَقَالَ: خُذْ ابْنَهُ يَعْنِي الَّذِي بَاعَ الْوَلِيدَةَ حَتَّى يُنْفِذَ لَكَ مَا بَاعَكَ فَلَمَّا أَخَذَ الْبَيْعُ الْإِبْنَ قَالَ أَبُوهُ أَرْسِلْ ابْنِي فَقَالَ لَا أَرْسِلُ ابْنَكَ حَتَّى تُرْسِلَ ابْنِي فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ سَيِّدُ الْوَلِيدَةِ الْأَوَّلُ أَجَارَ بَيْعَ ابْنِهِ وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ نَحْوَهُ.

وَ رَوَاهُ الْكَلْبِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ نَحْوَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ رَوَاهُ الصَّدُوقُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ.

۷. کتاب المکاسب، ج ۳، ص ۳۳۵:

و فيه: أن مفاد العقد السابق ليس النقل من حينه، بل نفس النقل، إلا أن إنشاءه لما كان في زمان التكلم، فإن كان ذلك الإنشاء مؤثراً في نظر الشارع في زمان التكلم حدث الأثر فيه، و إن كان مؤثراً بعد حصول أمر حدث الأثر بعده.

فحصول النقل في نظر الشارع يتبع زمان حكمه الناشئ من اجتماع ما يعتبر في الحكم؛ و لذلك كان الحكم بتحقيق الملك بعد القبول أو بعد القبض في الصرف و السلم و الهبة، أو بعد انقضاء زمان الخيار على مذهب الشيخ غير مناف لمقتضى الإيجاب، و لم يكن تبعيضاً في مقتضاه بالنسبة إلى الأزمنة.

فإن قلت: حكم الشارع بثبوت الملك و إن كان بعد الرضا، إلا أن حكمه بذلك لما كان من جهة إمضائه للرضا بما وقع فكأنه حكم بعد الرضا بثبوت الملك قبله.

قلت: المراد هو الملك شرعاً، و لا معنى لتخلف زمانه عن زمان الحكم الشرعي بالملك، و سيأتي توضيح ذلك في بيع الفضولي إن شاء الله. و إن شئت توضيح ما ذكرنا فلاحظ مقتضى فسخ العقد؛ فإنه و إن كان حلاً للعقد السابق و جعله كأن لم يكن، إلا أنه لا يرتفع به الملكية السابقة على الفسخ؛ لأن العبرة بزمان حدوثه لا بزمان متعلقه.

ثم على القول بالكشف، هل للطرف الغير المكره أن يفسخ قبل رضا المكره، أم لا؟ يأتي بيانه في الفضولي إن شاء الله.

چون نفس عقد بدون امضای شارع مؤثر نیست، پس حصول نقل و انتقال تابع حکم شارع است. پس اگر در نظر شارع إنشاء سابق مؤثر من حین العقد باشد، اثر یعنی نقل و انتقال هم از حین عقد محقق می‌شود و اگر در نظر شارع إنشاء بعد از حصول رضایت مالک مؤثر باشد، نقل و انتقال هم از زمان الحاق رضا محقق می‌شود. و چون علی الفرض شارع رضایت مالک را دخیل می‌داند، پس عقد بعد از تحقق رضایت مؤثر است و این یعنی ناقل بودن اجازه. پس مقتضای قواعد اولیه آن است که اجازه ناقل باشد نه کاشف. و حتی اگر صرف نظر از استصحاب هم کنیم، باز مقتضای اعتبار، تحقق نقل و انتقال است من حین الرضا نه من حین العقد.

شیخ رحمته الله دوباره این مطلب را توضیح می‌دهند که اگر کسی اصرار کند که شارع همان عقدی را تصحیح کرده که رضایت به آن تعلق گرفته و رضایت هم به عقد سابق تعلق گرفته است، می‌گوییم: آن انتقال ملکیت فقط در اعتبار متعاقدین بوده و علی الفرض اثری بر آن مترتب نیست و منتظر ضمیمه است که همان حکم شارع به امضاء باشد، و حکم شارع به امضاء هم بعد از رضایت است، پس ملکیت شرعی، بعد از امضای رضایت حاصل می‌شود و این معنای ناقل بودن اجازه است.

بنابراین تمام نکته طبق کلام شیخ رحمته الله در این نهفته است که در عقد بیع، زمان دخیل نیست. مثال واضحی که دال بر عدم دخالت زمان است این که اگر بایع مثلاً ساعت نه انشاء ایجاب کند و مشتری ساعت نه و ده دقیقه بیع را قبول کند به گونه‌ای که ضربه‌ای به موالات معتبر در عقد نخورد، اگر زمان دخیل باشد باید قائل به عدم تحقق نقل و انتقال شویم؛ زیرا موجب، بیع ساعت نه را ایجاب کرده ولی مشتری بیع ساعت نه و ده دقیقه را قبول کرده، پس تطابقی بین ایجاب و قبول وجود ندارد و در نتیجه بیع نباید محقق شود، در حالی که همه قبول دارند بیع محقق می‌شود. پس معلوم می‌شود که زمان دخیل نیست.

مثال دیگر این که شرط صحت معامله‌ی صرف و سلم، «قبض» است؛ یعنی تا زمانی که مشتری ثمن را به بایع تحویل ندهد، إنشاء عقد مؤثر نیست و ملکیت محقق نمی‌شود بلکه ملکیت بعد از قبض ثمن محقق می‌شود. در حالی که اگر زمان دخیل بود، لازمه‌اش این بود که ملکیت حاصله غیر از ملکیت منشأ در عقد باشد.

مثال واضح‌تری که طبق بعض مبانی مثل مبناي شیخ طوسی رحمته الله^۸ - که قائلند قبل از انقضاء خیار، ملکیت

۸. الخلاف، ج ۳، ص ۲۲:

مسألة ۲۹: العقد يثبت بنفس الإيجاب والقبول، فان كان مطلقاً فإنه يلزم بالافتراق بالأبدان، وان كان مشروطاً يلزم بانقضاء الشرط، فان كان

برای طرفین حاصل نمی‌شود - می‌توان بیان کرد این‌که اگر خیار مثلاً سه یا چهار روز ادامه داشته باشد، اگر زمان دخیل باشد باید بگوییم ملکیت حاصله‌ی بعد از انقضاء خیار، غیر از ملکیت مُنشأ در عقد است.

مرحوم شیخ^۹ در انتهای می‌فرماید: اگر می‌خواهید مطلبی که در این جا بیان کردیم روشن شود، قضیه‌ی فسخ به خیار را ملاحظه کنید؛ زیرا فسخ، هر چند حلّ همان عقد سابق است و آن را کأن لم یکن می‌کند، الا این‌که ملکیتی که قبل از فسخ برای مشتری حاصل شده رفع نمی‌شود؛ [چراکه ملاک، زمان حدوث فسخ است نه زمان حدوث متعلق آن یعنی عقد]؛ مثلاً مشتری که بعد از شش ماه معامله را فسخ می‌کند و منزل مسکونی را برمی‌گرداند، فسخ نمی‌تواند ملکیت مشتری قبل از حدوث فسخ را از بین ببرد بلکه مشتری در مدت خیار، مالک بوده و عقد از الان فسخ می‌شود - لذا نیاز نیست اجرة المثل این مدت را بپردازد - ما نحن فیه نیز چنین است؛ یعنی از آن وقتی که رضایت حاصل می‌شود، نقل و انتقال محقق می‌شود و قبل از حصول رضا، نقل و انتقالی وجود ندارد.

والحمد لله رب العالمین

جواد احمدی

الشرط لهما أو للبائع فإذا انقضى الخيار ملك المشتري بالعقد المتقدم، وإن كان الخيار للمشتري وحده زال ملك البائع عن الملك بنفس العقد، لكنه لم ينتقل إلى المشتري حتى ينقضى الخيار، فإذا انقضى ملك المشتري بالعقد الأول.

۹. کتاب المکاسب، ج ۳، ص ۳۳۶:

و إن شئت توضیح ما ذکرنا فلاحظ مقتضى فسخ العقد؛ فإنه و إن كان حلًا للعقد السابق و جعله كأن لم یکن، إلا أنه لا یرتفع به الملكية السابقة على الفسخ؛ لأن العبرة بزمان حدوثه لا بزمان متعلقه.